

Tidsubestemt frihetsberøvelse som reaksjonsform overfor lovovertrедere.

Problemet i lys av norsk rettsutvikling.

Af riksadvokat ANDR. AULIE, Oslo.

Doktrinen om „de ubestemte straffedomme“ er skapt av utviklingens lov, dens overdrivelser muligens av samtidens reaksjoner mot den.

Gjennom flere faser har samfunnets organiserte bekjempelse av forbryterondet fått en tydelig markert tendens i retning av en stadig mer nyansert kriminalpolitikk. Etter at idéstrømningene fra 1789 hadde formet det ukrenkelige *égalitetsprinsipp* var straffene blitt knyttet til lovbestemmelser som levnet liten plass for noen utmålingspraksis fra dommerens side. Det å straffedømme innskrenket seg i det vesentlige til en subsumsjonsmekanikk. Det subjektive rekvisit hadde ennå bare betydning for skyldspørsmålet. Men etterhvert ble de lovbestemte straffe oppmyket av bestemmelser om straffeminima og -maxima, og samtidig ble det subjektive rekvisit nyansert i flere spesialbestemmelser som la vekt på nye kriterier, såsom motiv, sinnelag, overlegg, provokasjon og retorsjon o. s. v. Straffskjerpene og straff-formildende omstendigheter ble utformet. Deretter begynner den ennå unge og famlende antropologiske og kriminologiske forskning så å inndele lovovertrедerne i typegrupper av større eller mindre verdi: „Den fødte forbryter“, vaneforbrytere, ervervsforbrytere, leilighetsforbrytere, profesjonelle, internasjonale, drikkfeldige, asosiale, kroniske, uforbederlige og abnorme lovovertrедere etc. Psykiatrien sluttet seg til spekulasjonene med sitt erfaringsmateriale og sitt nomenklatur. Og så tok endelig rettsvitenskapen og lovgivningen fatt på å tilrettelegge en ny og ytterligere differentieret strafferettslig metode hvorefter man skulle søke å tillemppe behandlingen i hvert tilfelle etter den kriminelles egenart og hans individuelle behov. *Personlighetsundersøkelser* ble foreslått med et videre formål enn som middel til å begrunne en skyldigkjennelse eller en frifinnelse. De skal danne grunnlag for valg av reaksjonene overfor den enkelte lovovertrедer.

Denne utviklingen har funnet sted i Europa og i U.S.A., men dens innflytelse på rettsordningen er blitt noe forskjellig. Kort uttrykt kan man si at den har skapt to divergerende kriminalpolitiske arbeidsprogram:

I U.S.A. har man i de fleste stater valgt en ordning med *ubestemte straffedomme*. Straffedomstolen avgjør skyldspørsmålet og beslutter om frihetsberøvelse skal finne sted. Men den bestemmer ikke dens varighet på annen måte enn at den enten dømmer til lovens maximum eller setter en minimums- og en maximumsgrense for soningstiden. (Det varierer endel i så måte i de forskjellige stater). Så er det en

annen instans (en fullbyrdelsesdomstol eller en nevnd) som fastsetter soningstidens lengde, men først etter at domfelte er blitt nærmere observert i straffeanstalten.

I Europa nærer man større betenkeligheter mot å la en straffedom fullbyrde som ikke er presis og endelig. Særlig er man lite villig til å la administrasjonen overta fastsettelsen av soningstiden. I enkelte land vil det vistnok endog stride mot konstitusjonelle lovbestemmelser. Da er man mere villig til å la straffen avløse av sosiale tiltak av annen karakter der hvor den kriminelles diagnose gjør det tilrådelig. Også den sosiale forsorg kan jo føre til tvungen anstaltsbehandling som kan strekke seg over kortere eller lengere tid, alt etter behovet. Jeg nevner de forskjellige europeiske ordninger m. h. t. sinnsykeforsorg, sikrings-tiltak overfor åndssvake, epileptikere og psykopater, alkoholistforsorg og oppdragende behandling av unge lovovertredere.

Det problem som utkristaliserer seg til videre drøfting på kriminalistforeningens konferanse blir vel da, om den nødvendige frihetsberøvelse av lovovertrедeren, det være seg under betegnelsen straff eller under et annet navn, *i videre utstrekning* bør gjennomføres som en fra domstolens side tidsubestemt reaksjon. Bør den fremgangsmåte brukes overfor alle lovovertrедere som skal sperres inne? Hva enten man regner med kort eller langvarig innesperring? Overfor voksne normale personer som leilighetsvis har krenket loven? Eller hvilke kategorier bør ordningen omfatte?

I norsk lovgivning og rettspraksis fra nittenhundretallet har man hatt en slags tvedelt utvikling, således at både den amerikanske ubestemte frihetsstraff og den europeiske delegasjon av sanksjonsmyndigheten til sosiale organ har vært prøvet gjennom forskjellige reformer.

Mens kriminalloven av 1842 levnet forholdsvis ringe utmålingsfrihet til dommeren, åpnet straffeloven av 1902 veien til et betydelig friere dommerskjønn. Alle straffebestemmelser ble utstyrt med rummelige strafflatityder. Minimumsgrensene ble skjøvet nedover — i de fleste tilfelle helt ned til 21 dager — og maksimumsgrensene oppover. Loven har riktignok generelle bestemmelser om gjentakelsestilfelle hvor maksimumsgrensen heves, — men minimumsgrensen står uforandret. Det var derfor, ved innføringen av den nye straffelov, grunn til å frykte for en slappere justis overfor iherdige tilbakefallsforbrytere og overfor halvabnorme asosiale. Dette var lovforfatterne også oppmerksom på, og for å motvirke denne risiko var det *Bernhard Getz* allerede i sitt straffelovsutkast av 1893 skisserte bestemmelsen om den *ubestemte frihetsstraff* som fikk form i straffeloven av 1902 § 65. Samtidig fikk han innført en begrenset hjemmel til sikring av nedsatt tilregnelige (strl. § 39). Den såkalte ubestemte straffedom skulle kunne brukes overfor kriminelle som hadde gjort seg skyldig i flere overtredelser av grovere kategori som var spesifisert i bestemmelsen. Men betingelsen var at den skyldige av lagrettens kvalifiserte flertall ble bedømt som

særlig farlig for samfunnet, eller for enkeltes liv, helbred eller velferd. Det var således strenge fordringer som ble stillet i loven og Getz karakteriserte også i lovmotivene av 1893 de forbrytere han ville ha isolert på denne måten som „dem hvis Forbrydelser viser for Samfundet virkelig farlige indgroede Tilbøjeligheder, i hvem man kan se Giftmordere, Mordbrændere, Dynamitarder, grove Sedelighedsforbrydere, Røvere og Indbrudstyve ell. lign. af ubetvingelig Passion eller Profession.“

Etter den nye bestemmelse ble det gitt straffedomstolen adgang til å dømme lovovertrederen til en *ubestemt tilleggsstraff* knyttet til den som ble utmålt for den lovovertredeelse saken gjaldt. Loven begrenset imidlertid tilleggsstraffen til det tredobbelte av den utmålte straff og i et hvert fall til 15 år ut over denne. Fængselsloven av 12/12 1903 ga forskrifter om fængselsadministrasjonens adgang til å prøveløslate den domfelte etter et skjønn som bygget på „det kjendskap til forbryderens karakter, som der måtte være anledning til at erhverve under straffetiden.“

Straffelovens § 65 og dens ubestemte straffedom formådde aldrig å bli populær i Norge i de 27 år bestemmelsen var i kraft. Den har bare vært bragt i anvendelse 7 — syv — ganger, bl. a. overfor en hyperfarlig sedelighetsforbryter og overfor en landskjent og fryktet stortyv. Domstolene vek tilbake for å gjøre et slikt inngrep i den domfeltes rettsstilling som å overlate bestemmelsen om hans fremtidige livsskjebne helt til administrasjonen. De tok derfor lovens ord i deres strengeste betydning og vel så det når § 65 satte som betingelse at lovovertrederen var „særlig farlig“. Det ble i det samme tidsrom også bare i 24 tilfeller anvendt sikring i anstalt av abnorme lovovertredere (d. v. s. personer som ble frifunnet som utilregnelige eller idømt nedsett straff for forminsket tilregnelighet og som ansåes *farlig for rettsikkerheten*) overensstemmende med den da gjeldende § 39. Det er jo heller ikke svært meget. Det er vel også i dette tilfelle grunn til å anta at domstolenes tilbakeholdenhet vesentlig skyldes at de betingelser loven hadde satt for bruk av sikringsinstituttet for det første var svært stramme, og at der ikke var gitt domstolen noen adgang til å begrense sikringsinterneringsen i tid. Det heter alene i loven: „Den trufne Forholdsregel bliver igjen af vedkommende Regjæringsdepartement at opheve, naar den efter indhentet Lægeerklærning ikke lenger findes nødvendig.“

Domstolene har nok reagert mot å forskrive den abnorme lovovertreder helt og holdent til administrasjonens godtykke. Naturligvis har samfunnet i det kvartsekel som gikk før bestemmelsene ble endret opplevd mange rystende misgjerninger som viste seg å være forøvet av vitterlig uforbederlige løslatte straff-fanger. Dette førte til en reaksjon mot „den rådende forbrydervenlighet“, især etter at almenheten var blitt oppskaket av beretningen om brutale sedelighetsforbrytelser mot barn, tildels med døden tilfølge. Og forbitrelsen steg når det viste seg at gjerningsmannen var en halvabnorm person som myndighetene

„hadde sluppet løs igjen på samfunnet“ etter sonet straff for lignende forgåelser.

De nye bestemmelser om sikring og forvaring som ble innført ved endringsloven av 22/2 1929 beskjeftiger seg i en bestemmelse, § 39, med *sinnssyke og abnorme lovovertredere* („personer med mangelfullt utviklete eller varig svekkete sjelsevner“) hvor tilbakefallsrisiko påregnes, i en annen bestemmelse, § 39 a, med *presumtivt normale tilbakefallsforbrytere* som antas å ville fortsette med å begå straffbare handlinger av grovere karakter etter at straff er utstått. I første fall gir loven hjemmel til en differentiert skala av sikringstiltak i eller utenfor anstalt. I siste fall, overfor „normale“ tilbakefallsforbrytere, er det bare tale om fengslig forvaring på relativt ubestemt tid. Det bemerkes at det er adgang til i disse tilfelle å gå over fra forvaring til sikring når det viser seg at vedkommende lovovertreder er en person med mangelfullt utviklete eller varig svekkete sjelsevner. Bestemmelsen kan treffes i dom hvis abnormiteten er konstatert under saksbehandlingen. Men det kan besluttes av fengselsadministrasjonen hvis det kommer frem på fullbyrdsstadiet. Sikringsordningen er etter loven dobbeltsporet når det er tale om abnorme eller halvabnorme lovovertredere, hvor straff ikke er utelukket etter lovens tilregnelighetsbestemmelse. Straff og sikring anvendes altså kumulativt. Men det er dog vid adgang for myndighetene til å frafalle straff, således at bare sikring kommer til anvendelse. Da det spørsmål som her skal utredes bare angår tidsubestemt frihetsberøvelse, er det ikke plass til å komme inn på de mildere sikringsformer som loven hjemler således at man nøyer seg med kontroll under en mer eller mindre inngripende innskrenking av den sikringsdømtes bevegelsesfrihet. I de tilfelle da full frihetsberøvelse finnes nødvendig kan denne bli gjennomført i et sinnssykehus (når det gjelder erklært sinnssyke), i en *kur- eller pleieanstalt* eller et *arbeidshus*. Etter det kan om nødvendig bli *fengslig forvaring* som da utholdes i et landsfengsel.

Loven setter ingen lengstetid hverken for forvaring av normale eller sikring av abnorme lovovertredere. Tiltaket skal vare så lenge som nødvendig. Men loven bestemmer at *retten* skal fastsette en lengstetid utover hvilken forholdsreglene ikke må anvendes uten rettens samtykke. Livsvarig sikring kan altså ikke fastsettes i én avgjørelse, men kan vel bli resultatet av suksessive sådanne. I praksis er den lengstefrist som oftest blir satt 5 år. Hvis så påtalemyndigheten mener at sikringsbeslutningen bør opprettholdes videre, kan den innbringe saken påny for domstolen til forlengelse av sikringstiden, og dette kan skje så ofte det finnes påkrevet. Noen *minstetid* for sikring er ikke satt i loven og sådan kan heller ikke domstolen sette.

Etter strl. § 39 nr. 4 er det Justisdepartementet, d. v. s. Fengselsstyret, som har myndighet til å innstille forholdsreglene i løpet av sikringstiden når de ikke lenger ansees påkrevet. Det er det vanlige at sikringen oppheves forsøksvis, idet Fengselsstyret setter den dømte på prøve og går fra de strengere til de mildere grader.

Det har ikke vært den samme motstand mot å bruke de nyere bestemmelser om forvaring og sikring som etter lovforskriftene av 1902. Dog er forvaring av normale tilbakefallsforbrytere i avtagende. Sikringsdom er ifølge Fengselsstyrets statistikk avsagt over ialt 1.184 menn og 133 kvinner i tyveårsperioden 1929—1949, tilsammen 1.317 dommer. Av disse var 499 fremdeles i anvendelse i 1949. Den langt overveiende del av de sikringsdømte har vært sikret utenfor anstalt, — alene 19 ble anbragt i kuranstalt, 107 i asyl, 226 i tvangsarbeidshus og 43 i fengslig forvaring. Tilsammen har 395 vært undergitt frihetsberøvelse.

Forvaring i h. t. strl. § 39 a (altså overfor presumtivt normale residivister) er i tyveårsperioden kommet til anvendelse overfor 351 personer. Like etter lovens ikrafttreden var denslags domme tallrike, helt opp i 80 ett år. Senere er de gått betydelig ned, og i etterkrigsårene dreier det seg om i 1945: 3, i 1946: 7, i 1947: 2, i 1948: 6, i 1949: 4.

Det er ikke lett å angi årsakene til denne nedgang i forvaringsdommene presist. Dels er vel sammenhengen den, at de farligere residivister oftest er abnorme og går inn under sikringsinstituttet etter strl. § 39, dels kan det muligens være at en uvilje mot den ubestemte straffedom fortsatt henger igjen. Særlig utilfredsstillende finner vel de fleste kriminalister den ordning at der først idømmes en passende straff, og deretter skal forvaring komme i tillegg, i stedet for at retten uten videre dømmer til relativt ubestemt forvaring av farlige kroniske forbrytere, — med adgang til å forlenge forvaringsperioden om nødvendig.

Bestemmelsene av 1929 om forvaring og sikring har ikke unngått samtidens kritikk. Særlig var det en rekke av landets fremstående kriminalister som hadde innvendinger å gjøre mot „det tosporete system“ på Den Norske Kriminalistforenings årsmøte i Oslo i 1935. (D. v. s. straff plus fortsatt fengslig forvaring som ikke skal betraktes som straff.) Dette betegnes som et tilbakeskritt og en konsesjon til foreldete synsmåter: „Gjengjeldelsen krevet først en passende straff. Deretter fikk forvaringen komme.“ Det er også enkelte som fremholder at forvaringsinstituttet (ubestemt straffedom) har fått for lite omfang. Det er uheldig at § 39 a begrenser anvendelsen til en rekke oppregnede overtredelser av bare *grovere* karakter. Bestemmelsen burde mener enkelte kunne anvendes ikke bare overfor „de i snevrere forhold farlige forbrytere, men også overfor de kroniske småforbrytere.“ Særlig fra psykiatrisk hold er det fremholdt at rettsmyndighetene synes å sabotere lovens forskrifter om forvaring og sikring på anstalt, idet flesteparten av de personer som sikres undergis de mildere former med kontroll utenfor anstalt. Dette er en behandlingsform som ikke kan være konstruktiv i terapeutisk forstand, men det innrømmes at domstolenes holdning kan skyldes at staten ikke har sørget for en psykiatrisk ledet eller betjent psykopatanstalt. Etterat Ila fengsel nu er innrettet som sikringsanstalt under psykiatrisk regi, vil formentlig de dertil egnete kasus komme under den best mulige behandling. Det er sjeldnere man

hører kritikk over at det er overlatt et administrativt organ, ikke en domstol, å treffe bestemmelse om å innstille sikringen eller å foreta differensieringen mellom de forskjellige anstalter. Den erfaring man har gjort om fengselsstyrets bestemmelsesrett har ikke vært uheldig. Prinsipielt kan ordningen sies å være noe byråkratisk, men den har virket godt.

Skulle man gå til en ny ordning burde man formentlig innrette seg med en sentral nevnd eller et kollegium som foretok fordelingen og traff alle beslutninger om løslatelse og prøveløslatelse.

Hverken forvaring eller sikring ansees etter lovendringen av 1929 som straff. Frihetsberøvelsen er å anse som et slags karanteneiltak utelukkende bestemt til å tjene samfunnet eller direkte truete personer til beskyttelse. Generalpreventive hensyn skal ikke spille noen rolle for rettens beslutninger derom. At sikring ikke i tilstrekkelig grad har virket individualprevenierende hittil er en innvending som har vært fremholdt om alle de skandinaviske behandlingsmetoder overfor abnormklientelet. Dette er konstatert ved utførte residivundersøkelser, særlig i Sverige (Fremholdt på den sjette nordiske kriminalvårdskonferanse i Stockholm den 20.—22. august 1951).

Hvor den norske sikring blir gjennomført på kur- eller pleieanstalt (strl. § 39 nr. 1 a) må man kunne betrakte foranstaltningen som et rent sosialt tiltak (överlämnande til socialvård). Formålet med å anbringe en alkoholiker, en narkoman eller en epileptisk lovovertreder på en kuranstalt er jo i første rekke å behandle og pleie ham og forsøke å kurere ham for fysiske eller psykiske skavanker. Det samme bør man kunne si om domfeltes anbringelse på Ila Sikringsanstalt, og, kanskje mer teoretisk, om en anbringelse av sikringsdømte på tvangsarbeidshus selv om det kurative moment i praksis vel er mindre fremtredende.

Men en tar da riktignok betegnelsen „sosialt tiltak“ så vidt at det omfatter også forholdsregler til beskyttelse av samfunnet. For et slikt beskyttelsesformål (forvaringsformål) foreligger i atskillige tilfelle hvor sikring blir valgt. Behandlingsmulighet er jo ikke noe vilkår for anbringelse.

Også spesiallovgivningen gir i flere høve adgang til rettslig å underkaste en lovovertreder sosial kontroll og omsorg som ikke skal ha pønalt karakter.

Etter § 18 i *drukkenskapsloven* (loven om løsgjengeri, betleri og drukkenskap 31. mai 1900 med senere endringer) kan retten bemyndige påtalemyndigheten til å sette en person som felles til frihetsstraff for akutt drukkenskap (lovens §§ 16 og 17) i tvangsarbeidshus eller kuranstalt når det finnes bevist at domfelte *jevnlige* misbruker berusede drikke. Anbringelsestiden er inntil 18 måneder, men inntil 3 år når den drikkfeldige tidligere har vært anbragt på samme måte. Når bemyndigelsen til tvangsanbringelse benyttes, bortfaller den idømte straff. Tvangsanbringelse i arbeidshus og kuranstalt kan etter en annen bestemmelse i loven (§ 19) brukes overfor en drikkfeldig i henhold til

straffedomstolens bestemmelser når drukkenskapen fører til at han forsømmer sin forsørgelsesplikt eller faller familien til byrde, når han skaffer seg midler til sin livsførsel ved betleri eller må understøttes av fattigvesenet eller når han unnlater å betale pålagt bidrag til underhold av hustru eller barn eller dettes mor.

At man har med en relativt tidsbestemt frihetsberøvelse å gjøre av utelukkende individualprevenierende natur fremgår av de forskrifter som er gitt. Løslatelsen fra kuranstalt besluttes av dennes bestyrer, dens råd eller i Sosialdepartementet når formålet ved kurbehandlingen er oppnådd.

Om løslatelse eller prøveløslatelse fra tvangsarbeidshus, hvis formål er en avvenningskur og oppdragelse til jevnt arbeide, er der også gitt særskilte forskrifter rettet til administrasjonen. Løslatelsen er i alminnelighet betinget av at tvangsarbeideren har tjent opp et bestemt beløp i arbeidspenger. Når så er skjedd løslates han som regel på prøve, men han kan også prøveutskrives tidligere.

Noenlunde tilsvarende arbeidsterapi i form av anbringelse på tvangsarbeidshus kan etter samme lovs § 5 anvendes overfor lediggjengere, d. v. s. personer som hengir seg til ørkesløshet, under visse omstendigheter som fører til forsømmelse av lovbestemt forsørgelsesplikt eller til ulovlig livsførsel såsom betleri, prostitusjon etc. Tiden er begrenset til 18 måneder, men ved gjentatt tvangsarbeid inntil 3 år, og i visse tilfelle 4. Bestemmelsen i drukkenskapsloven suppleres av enkelte bestemmelser i andre love, især rusdrikkloven av 5/4 1927 § 69 og Brennevinstilvirkingsloven av 15/8 1908 nr. 8 § 53 som gir hjemmel for å anvende tvangsarbeid overfor professionelle brennevinssmuglere, „hjemmebrennere“ og brennevinsgauker (selgere av rusdrikk når det foregår på ulovlig måte).

I denne forbindelse har det mindre interesse å nevne anbringelse i arbeidshus som kan brukes nærmest som et tvangsmiddel overfor personer som motvillig unndrar seg forpliktelse til å betale pålagt bidrag til hustru og barn eller dettes mor: L. 10/4 1915 nr. 3 om barn hvis foreldre ikke har inngått ekteskap (§ 31), l. av s.d. nr. 6 om foreldre og ektebarn (§ 6), og l. 20/5 1927 (§ 5) om ektefellers formuesforhold.

Behandlingen av drikkfeldige som er omtalt ovenfor skjer etter drukkenskapsloven som et rent og uforfalsket *kriminalpolitisk* tiltak. Den annen viktige lov på dette område — lov av 26/2 1932 om *edruelighetsnemnder* — tar ikke ensidig hensyn til bare lovovertredere, det er her tale om et videre felt for sosial forsorg. Etter denne lov skal der i hver kommune være en edruelighetsnemnd, valgt av kommunestyret som skal virke for bedre edruelighet innen sitt distrikt. Nemnda kan under visse betingelser treffe binnende avgjørelser om en som misbraker alkohol, når ikke nemndas råd og bistand på annen måte kan hjelpe ham. I visse tilfelle kan nemnda endog beslutte å legge ham inn på kursted for en tid inntil 2 år. Når så inngripende beslutninger som fri-

hetsberøvelse skal treffes skal nemnda suppleres med herreds- eller byrettsdommeren på stedet, og han skal lede forhandlingene etter regler som er beslektet med vanlige prosessregler. Nemndas avgjørelser kan påankes til Høyesterett.

Det er en tydelig tendens i tiden at man også overfor drikkfeldige lovovertredere i størst mulig utstrekning vil forsøke denne form for sosialforsorg, når det erkjennes at drukkenskapslasten er årsak til den ulovlige livsførsel. En alkoholist av denne type vil sjelden oppnå påtaleunntatelse for sine lovovertrødelser, etterat han er blitt anbragt på kuranstalt.

I 1947 ble det nedsatt en lovkomité som fikk det oppdrag å komme med forslag til en mer effektiv ordning av og utbygging av rikets alkoholistforsorg. Denne komité har i 1950 avgitt en innstilling om endringer i såvel lov av 26. februar 1932 om edruelighetsnemnder og behandling av drikkfeldige som i lov av 31. mai 1900 om løsgjengeri, betleri og drukkenskap m. fl. *Professor Johs. Andenæs* uttaler i sine forelesninger om strafferettens alminnelige del:

„Spørsmålet om mest hensiktsmessige midler mot alkoholmisbruken har i de senere år vært gjenstand for livlig diskusjon. Det har vært rettet skarpe angrep mot systemet etter løsgjengerloven, som gjennom en serie av bøter og frihetsstraffer til slutt fører til innsettelse i tvangsarbeid eller kuranstalt etter at den drikkfeldige allerede er kommet så langt at håpet om å reise ham opp igjen er lite. Særlig er det pekt på vann- og brød-straffen som meningsløs overfor alkoholist. Etter å ha sont en frihetsstraff eller en bot på vann og brød, kommer den domfelte ut i dårlig fysisk kondisjon og med en skjerpert alkoholhunger. Også mot den vanlige behandlingsmåte i tvangsarbeidshus og kuranstalter, som vesentlig går ut på avvenningskur og arbeidsdisiplin, er det reist kritikk som utilstrekkelig. Slagordet for reformbevegelsen har vært kravet om *medisinsk behandling* for både det akutte og kroniske alkoholmisbruk. Tanken er at det gjelder å trenge ned til alkoholmisbrukets dypere årsaker i det enkelte tilfelle og avpasse behandlingsmåten etter dette.“

Det er reformer i den retning „Alkoholistforsorgskomiteen“ har beskjeftiget seg med i sin innstilling. Det fremgår av dens utredning at den er fullt på det rene med den store rolle alkoholmisbruket, både det akutte og det kroniske, spiller for kriminaliteten. Trenger man ned til alkoholmisbrukets dypere årsaker så trenger man derfor også samtidig ned i kriminalitetens.

I komiteinstillingen er det lagt vekt på å få en utvidet lovhjemmel til å la straff overfor den drikkfeldige kriminelle bortfalle — etter rettens eller påtalemyndighetens bestemmelse —, når alkoholistforsorg i stedet blir satt inn overfor ham under edruelighetsnemndas ledelse.

Bestemmelser i den retning blir søkt innført såvel i lovhjemmelen for betinget påtaleunntatelse (straffeprosesslovens § 85) og for betinget dom (straffelovens §§ 352 og 53) og antydes også for sikringsbestemmelsene (straffelovens § 39).

Dette er det siste eksempel i våre dage på at man i Norge på samme måte som i Sverige går en annen vei for å få en individualisert behandling enn i de nord-amerikanske stater. Den tidsbestemte straff er ikke i skuddet. Istedet tar retningen den vei som *president Schlyter* anbefalte under debatten i Den Finske Kriminalistforening i Helsinki på årsmøtet i 1949: „Uten å kunne gi anvisning på någon lösning skulle jag vilja se utvecklingen gå i rakt motsatt riktning (av den amerikanske obestämda domen): Mot en radikal nedskärning av frihetsberövandet såsom reaktion mot brottsligheten. De särskilda vårdformerna på relativt obestämd tid för misanpassade individer avser dessas anpassning eller återanpassning i samhället.“ —

Også ved behandlingen av unge lovovertredere går lovgivningen i øket utstrekning inn for det program å sette sosialforsorg i stedet for straff, særskilt i form av oppdragende foranstaltninger og arbeidsterapi. Personer mellom 14 og 18 år som har gjort seg skyldig til straff kan etter at påtaleunntatelse er gitt komme under vergerådets forsorg.

Iov 1/6 1928, endret ved lov av 29/6 1951 nr. 4 gir domstolen adgang til å sette unge forbrytere (18—23 år) i arbeidsskole i stedet for å dømme dem til straff. Frihetsberøvelse av den art er tidsbestemt. Retten kan overhovedet ikke sette noen frist, men etter loven kan eleven holdes på skolen inntil 2 år. Direktøren for skolen kan på egen hånd slippe eleven ut et halvt år før maximumstid, men Fengselsstyret kan på den annen side om nødvendig holde ham ett år ut over denne. Tiden kan altså etter administrasjonens skjønn variere mellom 1½ og 3 år. På arbeidsskolen som skal være en åpen anstalt vil man gjennom arbeidsopplæring og samtidig oppdragende påvirkning søke å bygge opp fastere karakteregenskaper hos elevene og søke å dyktiggjøre dem for nyttig arbeid og skape samfunnsfølelse hos dem, slik at sjansene for tilbakefall til forbrytelse blir mindre (lovens § 6). Ved avgjørelsen om en ung lovovertreder skal anbringes i arbeidsskole skal retten bedømme om „domfelte trenger en oppdragende påvirkning i en arbeidsskole for å holde seg fra å begå nye forbrytelser“, og om „sådan anbringelse vil være formålstjenlig“. Før et sådant valg kan treffes forutsettes det naturligvis en nøye undersøkelse av den tiltaltes personlighet og ytre livsforhold. Det er da også bestemt i loven at før det treffes avgjørelse om anbringelse i arbeidsskole „skall nærmere opplysninger være tilveiebragt om tiltaltes personlighet, hans livsførsel og øvrige forhold.“ Psykologisk og psykopatologisk undersøkelse er forutsatt. Sosialundersøkelse forutsettes utført av vedkommende vernelag. (D.v.s. lokal avdeling av Norges Vernesamband.)

Mens straffelovens bestemmelser om sikring og forvaring bygger på ideen om samfunnets *forsvar* mot personer som må befryktes å ville gå til nye angrep, er begrunnelsen når det er tale om de unge lovovertredere at man må *lære dem opp* og *påvirke* dem til å bli nyttige samfunnsborgere. Men på forhånd er det ikke gitt å si hvor lang tid dette vil ta, — — man må regne med at det vil ta lenger tid enn en tidsbestemt frihetsstraff avpasset etter lovovertrედelsen. Derfor må de obser-

veres på fullbyrdelsesstadiet og behandlingstiden avpasses etter observasjonens resultat.

Men det er nettopp dette samme hensyn som forkjemperne for en generell ordning med tidsubestemt frihetsstraff fremfor alt påberoper seg, — også når det er tale om voksne lovovertredere. En av dem, en luxemburgsk lege, former sin programmerklæring således: „Jeg antar at den uomtvistelige rett som samfunnet har til å berøve dem friheten som forstyrrer den offentlige orden og sikkerhet også innebærer en forpliktelse for samfunnet av likeså bydende karakter til å ta seg av deres rehabilitering med alle midler som står til rådighet. —

— En forutgående observasjon av den skyldige og utarbeidelse av et dossier de personnalité er da nødvendig.“ —

Med større kraft enn før blir det i våre dage krevet en ekstensiv sosial undersøkelse av enhver som blir anbragt i straffeanstalt, kuranstalt eller oppdragelsesinstitusjon for lovovertredere. Som regel forlanges det at en observasjonssentral må bli innrettet til bruk for såvel rettens organer som for de eksekutive myndigheter. De ivrigste forkjempere for den individualpreventive idé mener som før at domstolens rolle bare bør være å bestemme om skyld eller skyldfrihet. Å stille den sosiale prognose og bestemme behandlingen burde, mener de, være overlatt til et annet organ, tilstrekkelig rustet med penitentiar ekspertis.

Denne programmerklæring vil, som enhver annen sådan, generalisere så sterkt at der i hvert fall må en begrensning til. Begrensningen følger av de erfaringer man gjør under behandlingen av løpende aktuelle straffesaker. Den fremtvinges av de enkle dagligdagse kjennsgjerninger. Blant de høyst varierende grupper av straffesaker som av forskjellige årsaker må føre til beslutning om frihetsberøvelse vil man alltid finne et betydelig antall tilfelle hvor det for fastsettelse av reaksjonen har forholdsvis liten betydning å få fremlagt en mer inngående sosial prognose, og hvor det er ganske inadekvat å innrette seg etter psyko-terapeutiske synsmåter. En driftig forretningsmann som skal ha straff for å ha kjørt motorvogn i lettere alkoholisert tilstand kan man like-så litt tenke seg behandlet etter kurative retningslinjer, som overensstemmende med individuelle oppdragelsesmetoder. Det samme vil regelmessig gjelde en politisk forbrytelse. Det samme er åpenbart også tilfelle ved behandling av skattesnyteri, eller ulovlige valutatransaksjoner, varesmugling, bestikkelse av offentlig tjenestemann og korrupsjon i offentlig tjeneste og konkurranseforbrytelse i de frie næringsliv. Foreligger en forbrytelse i trykt skrift har det vanligvis liten interesse at den instans som skal utmåle straffen lar redaktøren ved det forbryterske skrift underkaste en antropologisk gransking.

Nærmere besett er det et overordentlig stort felt av lovovertrедelser som kommer i samme klasse: Verbalinjurier, og de fleste legemsinjurier, mishandling eller vanrøkt av dyr, ødeleggelse av fremmed eiendom i forbindelse med en nabotrette, brevbrudd, leilighetstyverier, konkursmisligheter o. s. v. Ja selv hvor det er tale om et sjalusidrap og mange andre affektforbrytelser, er det ofte fullt så klart for dommeren,

eventuelt etter å ha hørt psykiateren, som det vil være for et fengselsråd, å avgjøre straffens størrelse. Ofte vil det nemlig i slike tilfelle være lite tvilsomt at det dreier seg om en engangsforbrytelse, reist av øyeblikkets konflikt, av uheldige sammenstøtende omstendigheter. Av hensyn til gjerningsmannens fremtidige lovlydighet trenges ofte ingen straff idetheletatt. Derfor kan det, som fremholdt av professor Andenæs (i hans forelesninger om strafferettens alminnelige del s. 308) også de lege ferenda anføres sterke innvendinger mot å gjøre individualprevensjonen til eneste straffutmålingsprinsipp. „En straffutmåling som overfor vanlige voksne og normale lovovertrедere utelukkende ville ta sikte på å finne fram til den fra *behandlingssynspunkt* passende straff, ville derfor måtte bli svært usikker, sannsynligvis meget usikrere enn utmålingen etter någjeldende praksis.“ I de mange saker det her siktes til vil dommerens kjennskap til lovovertrедerens opptreden i *handlingsøyeblikket* gi den beste orientering for en straffutmåling. Kjennskapet til lovovertrедerens person kan i domsøyeblikket være fullt tilstrekkelig utredet i sosialundersøkelser og psykiatriske erklæringer som er foretatt på etterforskningsstadiet. Hva mere vil man oppnå ved en observasjon av den isolerte lovbyrters reaksjoner på fullbyrdesstadiet? („Quelle audace que ces trois tâches: interpréter une vie, expliquer un acte, prédire les vellétés d' un homme.“ Professor M. P. Vrij, Nederland). Følger man de saker i retten, som det her er tale om, må en innrømme at de straffeskjerpene eller — formildende omstendigheter som de forskjellige straffelover fremhever fortsatt har sin gyldighet. De bygger på gammel erfaring og alminnelig folkevett: „Handlingens farlighet“ (Expl. faskiner på jernbanelinjen). — „Skadens størrelse“ (Expl. Kreditsvekkende usanne beskyldninger som fører til tapet av et marked). — Gjerningsmannens „motiv og sinnelag“ (Expl. En leges medlidenhetsdrap ctr. en arvinges fremkallelse av arvefall) — Forbrytelsens mer eller mindre „forargelige art“ (den er f. eks. begått på en særlig rå eller listig måte). Gjerningsmannens avhengige stilling i forhold til en anstifter. — Tidligere straff. — At handlingen er øvet conspiratio. — At gjerningsmannen etterpå har gjenopprettet skaden eller har meldt seg selv til politiet før han visste seg oppdaget. Langvarig dadelfri vandel. O. s. v.

En ubestemt straffedom ville for en rekke lovovertrедelser av denne art fremtre som unaturlig og uhensiktsmessig. Behandlingsmessig kan det neppe påvises noen uomtvistelig fordel, og for den tiltalte vil en utskytelse av straffutmålingen ikke være noen fordel. Tvert imot vil det ha betydning for ham å vite når han kan komme ut til sitt virke og sin familie, så han kan innrette seg deretter.

Psykologisk er virkningen av den ubestemte straffedom også temmelig tvilsom. Mange beretninger fra fengselshold bekrefter at det betyr en øket lidelse for den domfelte at han holdes i uvitenhet om sin skjebne. Metoden bør derfor ikke brukes i andre tilfelle enn hvor det kan påvises at den er nyttig eller nødvendig. Erfaringen har lært oss at så kan være tilfelle når det er tale om sosiale tiltak som tilsikter kur,

pleie eller oppdragelse. Likeså hvor frihetsberøvelsen foretas for å av-
verge fortsatt virksomhet av tilbakefallsforbrytere (forvaring og sik-
ring).

Det kan være grunn til å overveie om den relativt ubestemte doms-
form også bør anvendes i alle de tilfelle da straffen må bli særlig bety-
delig på grunn av forbrytelsens art. (Drap, forbrytelser mot statens
sikkerhet o. l.). Det vil tvinge til en systematisk undersøkelse av den-
slags soningsfanger med de midler vitenskapen for tiden rår over, hvil-
ket iallfall experimentelt tør være av verdi. En sådan ordning vil
neppe skille seg meget fra den vi nå har med tidsbestemt dom og ad-
gang for administrasjonen til å foreta prøveløslatelse forut for den
lovbestemte automatiske frigivning av fangen, og særlig med den vide
utnyttelse av benådning av langtidsfanger som praktiseres i Norge.
Forut for prøveløslatelse etter benådning av sådanne fanger foretas
allerede nu meget ofte en psykiatrisk undersøkelse. Og alt etter fan-
gens personlige forhold blir der ved prøveløslatelsen, fastsatt særskilte
vilkår som han må rette seg etter. Dette gjelder såvel for den prøve-
løslatelse under soning av frihetsstraffen på 6 mndr. og derover som
vedkommende fengselsdirektør beslutter i henhold til fengselsloven
når 2/3 av straffetiden er sonet, som for den prøveløslatelse Kongen
innrømmer ved benådning. Når det er tale om livsvarig frihetsstraff er
det nu en, vi kan si, unntaksfri regel at prøveløslatelse innrømmes ved
benådning lenge før den lovbestemte frist for alminnelig administrativ
prøveløslatelse er forløpet (20 år). For å skape nødvendig beskyttelse
overfor en særlig farlig livstidsfange har det dog i den senere tid hendt
at Høyesterett har knyttet dom på sikring til en frihetsstraff på livstid
således overfor en rovmoder som hadde mentale defekter. Derav vil
en eventuell prøveløslatelse ikke godt kunne finne sted uten at ekstra
sikringstiltak blir satt iverk.

Erfaringer som er samlet og drøftet i den senere tid (se blant annet
statsadvokat Kirchheiners utredning i Nordisk Tidsskrift for Krimi-
nalvitenskap 1951 side 195 flg.) har vist oss at utstrekningen av den
frihetsberøvelse av lovovertredere som det blir overlatt administrasjo-
nen å gjennomføre — det være seg i kurativt, oppdragende eller re-
pressivt øyemed — bør ligge under domstolenes kontroll til enhver
tid. En tidsubestemt frihetsberøvelse, hvor domstolene måtte overlate
det helt til et psykologisk eller psykopatologisk skjønn, om og når fri-
heten igjen kan erverves, vil lett føre til at et menneske etter en nokså
bagatellmessig eller tilfeldig overtredelse, kan bli innesperret gjennom
åremål som ikke står i noesomhelst forhold til den ulempe offeret har
voldt samfunnet. Det vil ofte vise seg at en rent medisinsk vurdering
om når behandlingen av en tilstand som avviker fra det normale er
forsvarlig avsluttet ikke kan være eneavgjørende for spørsmålet om
nødvendigheten av en permanent kanskje livsvarig isolering til sam-
funnets beskyttelse, selvom man betrakter isoleringen som klinisk. En

absolutt ubestemt frihetsberøvelse er derfor utilrådelig. Lovgivningen kan ikke gå lenger enn til systemet med relativ ubestemthet, således at domstolene fastsetter en maksimumsfrist for behandlingen som alene kan forlænges av domstolen. Det skjønn som da skal benyttes kan ikke utelukkende bygge på en individuell prognose. Også et rimelig og rettferdig hensyn til forholdsmessighet må tas i betraktning skal en unngå rettsovergrep. Å overlate vurderingen helt til ekspertenes skjønn vil dessuten uten videre føre til vilkårlighet fordi de forskjellige utøvere av ekspertis på kriminalpsykologiens og rettspsykiatriens område stundom viser seg å være sterkt personlig knyttet til bestemte filosofiske eller quasifilosofiske idéretninger og til nye og varierende skoler innen sitt fag. De kan endog bli så programbestemte derav at det nærmer seg fanatisme. Faren for at individet kan bli misbrukt til eksperimenter kan alene avverges ved domstolenes common sense i skjønnsavgjørelsene. Og i domstolene bør av samme grunn legmannselementet være sterkt representert.

Andr. Aulie.